

Hüzün Turizmi

Utku Ogun¹

Özet

İnsanların kendilerini geçmiş dönemde hüznü yaşayan kişilerin yerine koyarak onların çektiği acıya ortak olma ve ruhlarını arındırma çabası literatürde “katarsis” olarak geçmektedir. Bu kavram aslında tam anlamıyla hüznün turizminin özünü içermektedir. İnsanları hüznün turizmine çeken temel unsurlar, hüznün, ölüm, acı ve keder anlarını tekrar yaşama istekleridir. İnsanların geçmişte yaşanmış olan acı ve üzücü olaylardan ders çıkarması ve toplumsal belleğin gelecek nesillere aktarılması açısından hüznün turizmi diğer turizm türlerinden farklı olarak önem taşımaktadır. Yakın geçmişte yaşanmış olan kötü deneyimler ve felaketlerden geriye kalan izler insanoglunda her zaman bir merak ve ilgi uyandırmıştır. Gerçekleşen bu felaketleri yerinde görme duygusu ve tanıklık etme isteği insanları hüznün turizm destinasyonlarına çekmektedir. Bu kitap bölümünün amacı, geçmişte yaşanan savaş, vahşet ve felaketlerin gerçekleştiği ve günümüzde hüznün turizm destinasyonları olarak öne çıkan mekânlar hakkında bir değerlendirme yapmaktır. Bu amaç doğrultusunda kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. İlk bölümde hüznün turizm kavramı anlatılarak insanları hüznün turizm destinasyonlarına çeken motivasyonlar hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonraki bölümlerde, toplanan verilere nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan içerik analizi yapılmıştır. Bu çalışmanın önemi literatürdeki bu alanda önemli isimlerden olan Stone’un (2006) çalışmasındaki “en karanlık” kategorisinde yer alması beklenen dünyadaki en karanlık hüznün turizmi destinasyonların belirlenmesi ve bir arada sunulması bu destinasyonlar hakkında bilgi verilmesinden oluşmaktadır. Sonuç olarak, insanoglunun geçmişte yaşadığı korkutucu ve ürkütücü olayları anımsatan bu destinasyonların sürdürülebilirliğinin sağlanması, olaylardan ibret alınması, eğitim verilmesi ve bu sayede bir duyarlılık yaratılması amaçlanmıştır.

1 Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, eutkuogun@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0722-6382

Hüzün Turizmi Kavramı

İnsanlar geçmişte sadece fizyolojik ihtiyaçlara yönelik motivasyonları karşılamak için seyahat faaliyetlerinde bulunurken, günümüzdeki seyahat motivasyonları farklı olabilmektedir (Çelik, 2017). Turistlerin temel seyahat motivasyon faktörleri deniz kum güneş üçlüsünden ve güzel manzara arayışından daha karmaşık bir yapıya bürünmekte ve gün geçtikçe değişmektedir (Fonseca vd., 2016). Turist taleplerinde meydana gelen bu değişimler turizm sektöründe yeni bir bakış açısı oluşturmaktadır. Zaman içerisinde değişen turistik eğilimlerin bir sonucu olarak alternatif turizm türleri çoğalmaktadır (Alaeddinoğlu ve Aliagaoglu 2007; Çelik, 2017). Alternatif turizm türlerinden birini de hüzün turizmi oluşturmaktadır (Kılıç, 2021). Geçmişte meydana gelmiş olan acıların ve üzücü olayların yaşandığı yerlere yapılan seyahatler hüzün turizmi olarak ifade edilmekte (Albayrak, 2013) ve hüzün turizmi, özel ilgi ve kültürel miras turizmi kapsamında değerlendirilmektedir (Kılıç ve Akyurt, 2011; Yıldız vd., 2015; Alili, 2017; Aylan ve Kaya, 2020; Ongun vd., 2021). Özel ilgi ve kültürel miras turizmi içerisinde yer alan hüzün turizmi seyahatleri denilince, savaş alanlarına, cezaevlerine, soykırım bölgelerine, doğal felaketlerin yaşandığı destinasyonlara, yoksul yerleşkelere ziyaretler akla gelmektedir. Turistler bu yerlere yaptıkları ziyaretler ile acıyı, kederi ve ölüm duygusunu hatırlamaktadır (Kurnaz ve Kılıç, 2016).

Hüzün turizmi ölüm kavramını içeren bir turizm türü olması nedeniyle, Aristo'nun çalışmalarında yer alan katarsis (catharsis) kavramı konuya dâhil olmaktadır (Kılıç ve Sop, 2011; Kılıç ve Akyurt, 2011). Eski Yunancada bir tıp terimi olan katarsis aslında hüzün turizmini oldukça iyi anlatmaktadır (Ak Çetin, 2020). Aristo'ya göre katarsis kavramı: ruhun arınması ve temizlenmesi demektir (Çimen, 2020). Katarsis kavramı, insanların kendilerini, ölen kişinin yerine koyarak onun çektiği acıyı beraber yaşaması (Kılıç ve Sop, 2011; Kılıç ve Akyurt, 2011; Alili, 2017; Ongun vd., 2021) ve kendilerini olaya dahil etmesini ifade etmektedir (Seaton, 1999; Kılınc ve Sop, 2011).

Hüzün turizm kavramını ilk kez 1996 yılında Foley ve Lennon'un çalışmasında kullandığı görülmektedir. Bu kavram 1990'ların başından itibaren araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Kavram hem turizm çekicilikleri hem de ölüm ile ilişkili olan olayları tanımlamaktadır. Hüzün turizmi, sadece ölüm ile sınırlı olmayıp aynı zamanda acı, vahşet, trajedi veya suçla alakalı olan turizmin herhangi bir çeşidi için şemsiye bir kavram niteliğindedir (Light, 2017). Ancak akademisyenler tarafından bu kavramın adlandırılması üzerinde bir fikir birliği oluşmamıştır. Turizmin doğasında var olan çeşitlilik

hüzün turizminin sadece kavramsallaştırmasında değil aynı zamanda adlandırılmasında da yaşanmaktadır (Fonseca vd., 2016). Araştırmacılar tarafından hüzün turizmi farklı şekillerde ifade edilmiştir. Örneğin; dark tourism (Lennon ve Foley 1999; Smith, 2002; Stone ve Sharpley, 2008; Hermanova ve Abrham, 2015), thanatourism (Seaton, 1996; Tanaş, 2013), morbidtourism (Blom, 2000), black spots tourism (Rojek, 1993), fright tourism (Bristow ve Newman, 2004) şeklinde ifade edilmiştir. Ulusal literatürde ise hüzün turizmi ve savaş turizmi kavramının sıklıkla tercih edildiği görülmektedir (Aylan ve Kaya, 2020). Gerçekte hüzün turizmi için kara nokta, ünlülerin veya çok sayıda insanın ani ve şiddetli bir biçimde ölümle bir araya geldiği mezar alanlarına yönelik gerçekleştirilen ticari bir oluşum olarak tanımlanabilmektedir (Rojek, 1993; Fonseca vd., 2016). Aslında ölümün, acının ve hüznün yaşandığı mekanlara seyahat etmek ve bu mekanlarda yaşananları hatırlamak yeni bir olgu değildir. İnsanlar uzun süredir kasıtlı bir biçimde ya da farklı bir şekilde ölüm, şiddet, acı çekme veya felaketlerle bağlantılı ilgi çekici yerlere veya olaylara çekilmektedir (Stone, 2005; Stone ve Sharpley, 2008).

“Hüzün turizmi, işkence, soykırım, beşeri/teknolojik ya da doğal olay sonucu meydana gelen ölümlerin yaşandığı yerlere, bunlar için yapılan anıtsal eser ve mezarlık gibi alanlara yapılan seyahatlerdir” (Kılıç ve Akyurt, 2011, s. 213). İşkence, şiddet, soykırım, acı ve ölüm içeren hüzün turizminin, turistik bir ürün olabilmesi ve turistlerin ilgisini çekebilmesi için bazı unsurların bulunması gerekmektedir. Geçmişte gerçekleşmiş olan bu olayın alışılmadık ve büyük çapta bir olay olması şarttır. Gerçekleşmiş bu olayla ilgili yerler, kalıntılar ve/veya izler kalması gerekmektedir. Yaşanmış olaylar görülebilir şekilde olmalıdır. Olay içerisine dâhil olan kurbanların masum ve yoruma açık kişilerin olması şarttır. Ayrıca suçlu kişilerin kurbanlardan ayırt edilebilir ve açık olarak tanımlanabilir olması şarttır (Alili, 2017).

Hüzün turizmi kapsamına giren yer ve olayları: teknolojik felaketlerin bir sonucu olarak gerçekleşen mekânlar, soykırımların ve işkencelerin yaşandığı mekânlar, doğal afetlerin gerçekleştiği mekânlar, savaşların gerçekleştiği mekânlar, ünlü kişilerin ölümüyle sonuçlanan ve defnedildiği mekânlar ve üzücü olayların yaşandığı mekânlar olarak sıralamak mümkündür (Çimen, 2020). Hüzün turizmi üzücü olayları anmak ve olaya saygı göstermek amacıyla yapılan turizm faaliyetleri olarak ifade edilebilir (Yirik ve Seyitoğlu, 2014).

Hüzün Turist Tipolojisine Göre Mekanlar

Hüzün turizmi kapsamında değerlendirilebilecek birçok alandan söz edilebilir. Bu alanların nereler olabileceği ile ilgili kesin yargıda bulunmak

çok doğru olmasa da, konuyla ilgili Seaton (1999) War and Thanatourism: Waterloo 1815-1914 isimli çalışmasında, “*thanatourism*” tipolojisini içeren beş kategori ile bu alanların nereler olabileceğine değinmiştir (Seaton, 1996; Seaton, 1999).

1. Ölüm anına tanıklık: Halka açık olarak yapılan Roma dönemindeki gladyatör dövüşlerini, suçluların asılması (Kılıç ve Sop, 2011; Ongun vd., 2021) ve/veya elektrikli sandalyedeki ölüm anını izlemek (Aliğaoğlu, 2004) için yapılan seyahatler bu turizm türüne örnek olarak gösterilmektedir.

2. Bireysel ve/veya kitlesel ölümler: Nazilerin başta Yahudiler olmak üzere, Çingeneler, homoseksüeller, sakatlar ve savaş esirlerinin katledildiği ölüm kampları (örneğin. Holokost ölüm kampları), ayrıca Bosna Hersek'te 1992-1995 yılları arasında yaşanan savaş, Kurtuluş, I. ve II. Dünya, Çanakkale, Gelibolu, İnönü, Sakarya Savaşları gibi, sinema/film sanatçısı, siyasetçi ve/veya dünyaca tanınan ünlü kişilerin suikast uğradıkları yerler (örneğin, J. F. Kennedy, Elvis Presley), tarihte gerçekleşen büyük savaş mekânları, doğal ya da yapay olarak yaratılan felaketler (örneğin, depremler, yanardağ patlamaları, Hiroşima ve Nagazaki atılan atom bombası) ve terör olaylarının yarattığı yıkımlar (örneğin, 11 Eylül saldırıları) bu turizm türüne örnektir. Geçmişte yaşanmış olan acıklı ve trajik olaylar toplumsal belleğin ileri nesillere aktarımında önemli bir etki yaratmaktadır (Yirik ve Seyitoğlu, 2014; Alili, 2017). Suikastların ve ölümlerin hüzün turizmi açısından çekicilik yaratmasında medyanın önemli bir rol oynadığı vurgulanmaktadır (Birdir vd., 2015).

3. Müzeler ve/veya ölümü temsil eden sembolik eşyalar, kalıntılar ve kanıtlar: Kamboçya ölüm tarlaları, Bosna'daki toplu katliam kalıntıları, Landmine Müzesi gibi mekânlara yapılan seyahatler bu kategoride değerlendirilebilir. Amerika'nın Washington eyaletindeki Holokost Anı Müze'sindeki Yahudilerin katliamından kalan 5.000'den fazla eser sergilenmekte ve ziyaretçiler bu eserleri görme amacıyla ziyaretler yapılmaktadır (Lennon ve Foley 1999; Birdir vd., 2015). Polonya'daki Auschwitz toplama kampındaki Auschwitz-Birkenau Anıt ve Müzesi'ne yapılan ziyaretler bu turizm türüne örnek olarak gösterilmektedir (Lennon ve Foley, 1999). Başka bir örnek olarak Küba Devrim Müzesinde sergilenen Battista rejimine karşı devrimcilerin kanlı giysileridir (Aliğaoğlu, 2004).

4. Mezarlıklar, anıt mezarlar, savaş anıtları ve hapisaneler: Günümüzde müze olarak faaliyet gösteren, Sinop Kalesi Cezaevi, Ulucanlar Cezaevi, Yassı Ada ve Alcatraz Hapishanesi gibi eski hapisaneleri görmek için yapılan seyahatlerdir. Gelibolu yarımadasındaki savaş anıtları ve anıt

mezarlar, ayrıca Anıtkabir ve Süleyman Demirel Anıt Mezarlığı'na yapılan ziyaretleri de bu kapsamda değerlendirmek mümkündür (Ongun vd., 2021).

5. Ölümün canlandırıldığı ve/veya simule edildiği mekânlar: Ester'de Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği mekânlara yapılan ziyaretler bu kategoride değerlendirilebilir (Seaton, 1999). Örnek olarak Caferiler tarafından Hz. Hüseyin'in ölümünün temsili olarak Kerbela mateminin gerçekleştirilmesi ziyaretler gösterilebilir (Aylan ve Kaya, 2020; Ongun vd., 2021).

Hüzün Turizminin Temel Destinasyonları

Hüzün turizminin yedi temel destinasyonu aşağıdaki gibidir. Bunlar: Karanlık Eğlence Fabrikaları, Karanlık Sergiler, Karanlık Zindanlar, Karanlık Dinlenme Yerleri/ Mezarlıklar, Karanlık Tapınaklar/Türbeler, Karanlık Çatışma Alanları ve Soykırım Kampları olarak sıralamak mümkündür (Stone, 2006; Fonseca vd., 2016; Shetty, 2020; Yılmaz, 2022; Yılmaz ve Eşitti, 2023).

1. Karanlık Eğlence Fabrikaları: Ticari ve finansal olarak yüzeysel ölümler etrafında dönerek eğlence sağlayan yerlerdir. Böyle yerlerin turizm altyapısı iyidir. Örnek olarak Londra Zindanı ve Romanya'daki Drakula Parkı gösterilebilir.

2. Karanlık Sergiler: Bu konsept sadece eğitim ve öğrenme amaçlı olmasına rağmen turistlere ölümle ilgili çekicilikleri sunmaktadır. Böyle yerler, ölüm ve ıstırapı tasvir etmektedir. Örnek olarak Body Worlds Sergisi, Enola Gay Sergisi, Smithsonian Amerikan Tarihi Müzesi, Catacombe dei Cappucini, Holokost Sergisi ve Macaristan Ulusal Sergisi gösterilebilir.

3. Karanlık Zindanlar: Suç tarihi ve adaletsizlik içeren yerler ve mekânlardır. Bunlar tamamen mekânın tarihi hakkında turistleri tekrar eğiten yerlerdir. Örnek olarak bazı adalet-yargı galerileri ve hapishaneler gösterilebilir. Örneğin Alcatraz Federal Hapishaneleri, Robben Adası Hapishanesi ve Missouri Eyalet Hapishanesi gösterilebilir.

4. Karanlık Tapınaklar/Türbeler: Mabetler çok popüler mekânlar değildir. Mabetler ölüm ve sefalet bölgelerinin yakınındadırlar. Mabetler sadece ölüye saygı göstermek için ziyaret edilirler. Örnek olarak Sri Ranganathaswamy, Akshardham Tapınağı, Angkor Wat Tapınağı ve Kubbet-üs-Sahra gösterilebilir.

5. Karanlık Dinlenme Yerleri/ Mezarlıklar: İstirahatgahlar mezarlıklardır. Onlar genellikle sevdikleri birisine saygı göstermek için ziyaret edilirler. Örnek olarak Père Lachaise Mezarlığı, Cimitero Acattolico, San Amaro Mezarlığı ve Eski St. Matthew's Mezarlığı gösterilebilir.

6. Karanlık Çatışma Alanları: Buralar geçmişte büyük savaşların yapıldığı yerlerdir. Bu bölgeler tarihle ilgili olarak popülerlik kazanmıştır. Örnek olarak Waterloo, Red Cliff, Normandiya, Somme ve Flanders, Crecy ve Agincourt, Bull Run ve Gettysburg, Gallipoli ve Culloden gösterilebilir.

7. Soykırım Kampları: Toplu katliam yerleri en karanlık mekânlar ve en aydınlık mekânlar içerisinde sınıflandırılan, acı, ölüm ve vahşetlerin yaşandığı yerlerdir. Örnek olarak Auschwitz-Birkenau, Gross-Rosen, Majdanek, Stutthof, Buchenwald, Dachau ve Sachsenhausen gösterilebilir.

Hüzün Turizm Türleri

Bir diğer araştırmacı grubu hüzün turizmi türlerini; kıyamet günü, yoksulluk, intihar, hayalet avcılığı ve terör olarak belirtmektedir (Kılıç ve Akıyurt, 2011; Alili, 2017; Çelik, 2017; Tarıncı ve Kılınç, 2019; Aylan ve Kaya, 2020; Ongun vd., 2021).

Kıyamet günü turizmi: Kıyamet günü turizmi denilince, doğal felaketler sonucunda kıyamet gününün gerçekleşeceğine inanan kişilerin yapmış oldukları seyahatler akla gelmektedir. Kuzey kutbuna yapılan seyahatleri bu turizm türüne dâhil etmek mümkündür. Bu ziyaret ile buzulların erimesi sonucunda çevreye vermiş olduğu tahribatı yerinde görmek amaçlanmaktadır. Küresel ısınmanın bir sonucu olan iklim değişikliği ve diğer doğal olaylar nedeniyle birçok turizm destinasyonun bitme noktasına gelmesiyle ortaya çıkan kıyamet turizmi de hüzün turizmi içerisinde yer almaktadır. Küresel ısınma nedeniyle 2100 yılında Venedik şehrinin su altında kalacağını açıklanmasıyla, insanların bu şehre gitme planları oluşturması kıyamet turizmi için iyi bir örnek olarak gösterilmektedir (Büyüksalvarcı vd., 2022). 21 Aralık 2012 yılında Maya takvimine göre kıyametin kopacağı ve İzmir'in Selçuk ilçesine bağlı Şirince Köyü kopan kıyametten etkilenmeyecek haberleri sonucunda Şirince'ye ziyaretçi akını olmuştur (Ongun, 2015). Galapagos Adası ve Klimanjora Dağı da kıyamet günü turizmine örnek gösterilebilir (Çimen, 2020).

Yoksulluk turizmi: Turistlerin yoksulluk içinde yaşayan insanları görmek için daha az gelişmiş bölgelere seyahat etmesi olarak ifade edilmektedir (Delic, 2011'den akt., Çağla ve Akdeniz, 2022). Slumdog Millioner filminin gösterime girmesiyle birlikte yoksullukları yerinde görmek isteyen kişilerin, Hindistan'ın gecekondu mahallelerine yapmış oldukları ziyaretler bu turizm türüne örnektir (Alili, 2017).

İntihar turizmi: İnsanların intihar etmek için bazı yerlerden atlaması ve/veya ötenazi için Belçika, Hollanda ve İsviçre gibi ülkelere gerçekleştirdikleri seyahatler bu turizm içerisine dâhil edilebilir. Nanjing Yangtze River Köprüsü

ve Golden Gate Köprüsü intihar turizmine örnek olarak gösterilebilir (Çimen, 2020).

Hayalet avcılığı turizmi: Hayalet avcılığı turizmine en güzel örnek İngiltere’de bulunan Pengersick Kalesi’dir. Buraya hayalet avcılığını yaşamak isteyenler ziyaret gerçekleştirirler. İngiltere, İskoçya ve Danimarka’da hayalet avcılığı turizmi gerçekleşmektedir.

Terör turizmi: Terör turizmi tehlikeli bir turizm türü olarak algılanmakta ve turizm ile terörün buluştuğu bir noktayı oluşturmaktadır. 11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezine yapılan saldırılar sonrasında, buraya yapılan ziyaretler bu turizm türüne güzel bir örnektir (Alili, 2017).

Hüzün Turizm Motivasyonları

İnsanları hüznün turizmine çeken temel unsurlar, hüznün, ölüm, acı ve keder anlarını tekrar yaşama istekleridir. İnsanların geçmişte yaşanmış olan acı ve üzücü olaylardan ders çıkarması ve toplumsal belleğin gelecek nesillere aktarılması açısından bu turizm türü son derece önemlidir. Hüznün turizmine katılanların psikolojik motivasyonları farklılık gösterebilir. Ancak ortak ve en temel olanı ölümlle ilgili duyguları anlama motivasyonudur (Çimen, 2020). Geçmişte işlenmiş suç ve sapkınlık, ölüm ve/veya ölüm ile dalga geçmek, hayalet korkusunu yaşamak, geçmişi ve gerçeği araştırmak, geçmişini anlamak ve nostaljiyi yaşamak gibi motivasyonlarla turistler hüznün turizmine yönelmektedir (Sharpley ve Stone, 2009). İnsanların korkuları, merakları, şiddeti ve acı çekmeyi ilginç bulmaları, geçmişe olan özlemleri, kültür ve kültürel mirasa duydukları özlem, yenilik ve macera arayışı içerisinde olmaları, kendilerini sorumlu hissetmeleri, hac vazifelerini yerine getirme istekleri ve kendi kimliklerini arama istekleri gibi nedenlerden dolayı hüznün turizmine olan ilgi gittikçe artmaktadır (Seaton, 1996). Ayrıca turistlerin hüznün turizmine katılımındaki duyguları, güvensizlik duymaları, şükranlarını göstermeleri, alçakgönüllülük ve üstünlüktür (Tarlow, 2005). Bunlara ilaveten turistleri hüznün turizmine iten bazı psikolojik faktörler arasında: tehdit, sempati, sevgi, insanlık ve empatinin olduğu da söylenebilir (Shetty, 2020). Ancak hüznün turizmi mekanlarına ziyaret etme nedenleri kişiden kişiye göre değişebilir. Hüznün turizmine katılanların faaliyetleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Dunkley, 2005’den akt, Aliagaoglu ve Çiltepe, 2020).

1. Mezarlıkları, geçmişe yönelik amaçlar ve manevi duygular altında ziyaret etmek,

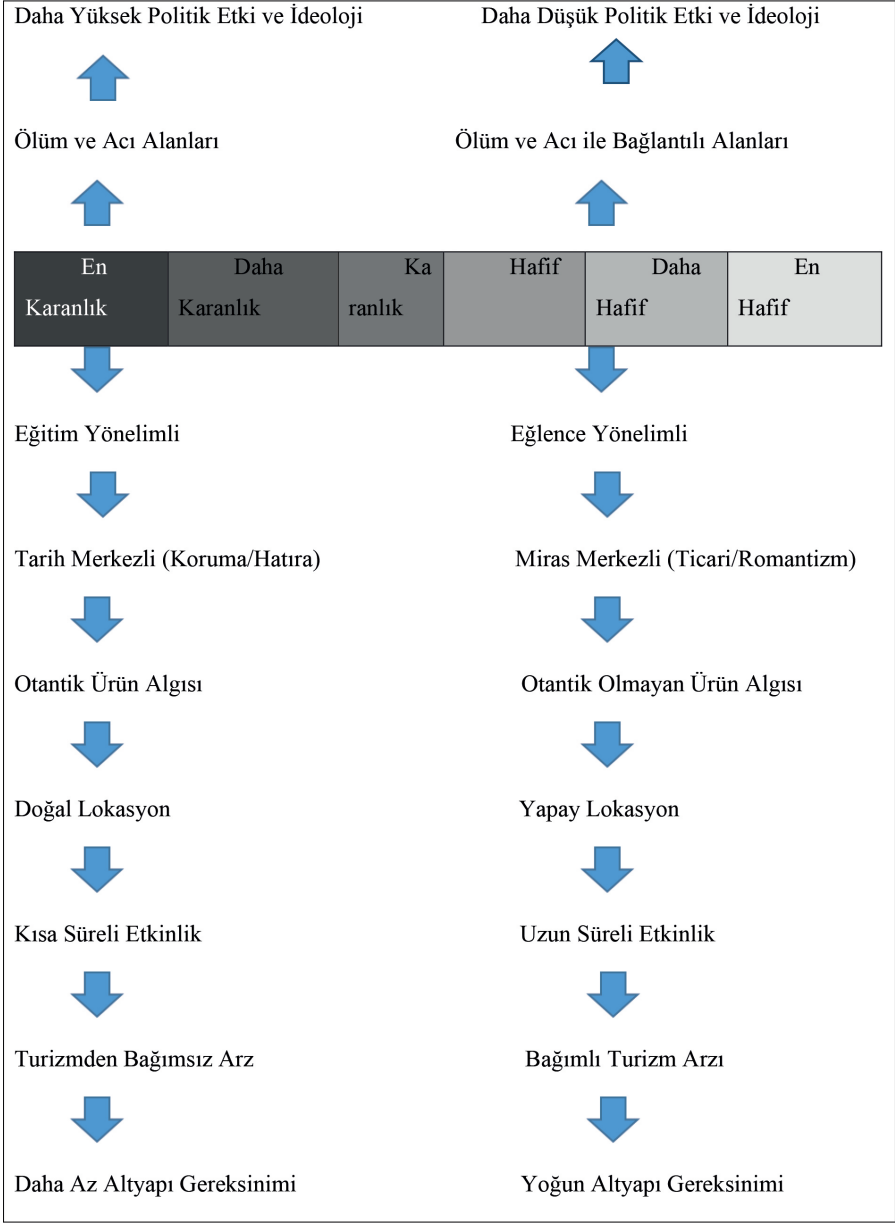
2. Heyecan ve/veya risk arayan kişilerin Pomplona’daki boğaların koşmasını izlemek amacıyla bölgeyi ziyaret etmeleri,

3. Suç, afet ve cinayetin gerçekleştiğini teyit etmek nedeniyle ziyaret etmek,
4. Kişi ya da yerin gerçekliğini kabul etmek,
5. Kişinin kendisini keşfetmek ve içsel öğrenme arzusu,
6. Önemli olayların gerçekleştiği yerleri ziyaret etmek (örneğin John Lennon'un suikasta uğradığı yer),
7. Yakın zamanlarda gerçekleşen doğal afet ve/veya ölümün gerçekleştiği yerlere ziyaret etmek,
8. Mekke gibi yerleri hac amacıyla ziyaret etmek,
9. 1958 yılında gerçekleşen Münih uçak kazası gibi bir olayı anmak ve/veya empati kurmak istemesidir.

2006 yılında Stone, en karanlıktan en hafife doğru bir sıralama yapmıştır. Yani Stone (2006), oluşturduğu bu ölçeği zıtlık üzerinden açıklamış ve bu çerçevede, alanları ölüm ve acıyla ilişkili olarak en üzüntü verici olaydan en az üzüntü verici olaya göre sınıflandırmıştır (Stone, 2006; Birdir vd., 2015; Aliğaoglu ve Çiltepe, 2020). Örneğin, Şekil 1'e göre dünyadaki örnekler arasında, Auschwitz Toplama Kampı gibi soykırımların, savaşların ve katliamların yaşandığı mekânlar en karanlık alanda tanımlanırken, Drakula Parkı ve hayalet avcılığı gibi eğlence amaçlı etkinliklerin düzenlendiği mekânlar en hafif alanda tanımlanmaktadır (Hıdır ve Somuncu, 2018). Türkiye'de ise Çanakkale Gelibolu Tarihi Alanı en karanlık kategoride ve Anıtkabir ise hafif kategoride yer alabilir (Yılmaz, 2022).

Şekil 1: Hüzün Turizmi Yelpazesi: En Karanlık-En Hafif Turizm Arzı Çerçevesinde Hüzün Turizminin Algılanan Ürün Özellikleri

Kaynak: Stone, 2006; Sharpley ve Stone, 2009; Aslan, 2015; Fonseca vd., 2016; Yılmaz, 2022.

Dünyadaki Başlıca En Karanlık Hüzün Turizmi Destinasyonlarına İlişkin Örnekler

Stone'un (2006) çalışmasındaki en karanlık kategorisine yerleştirilebilecek mekânların çok daha fazla turist çektikleri görünmektedir. Literatür araştırması sonucunda elde edilen veriler sonucunda, turistlerin gerçek olan acı ve ölüm duygularını tercih ettiklerini ve Şekil 1'de yer alan en karanlık kategorisindeki mekânları ziyaret etme eğiliminde oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Fonseca vd., 2016; Yılmaz, 2022). Bunlar: Auschwitz-Birkenau Anıt ve Müzesi (Krakow, Polonya), Ulusal 11 Eylül Anıt ve Müzesi (New York, Amerika), Çernobil (Ukrayna), Pompeii (İtalya), Sarıkamış-Allahuekber Dağları Millî Parkı (Kars, Türkiye), Gelibolu Yarımadası Tarihi Millî Parkı (Çanakkale, Türkiye), Hiroşima ve Nagazaki (Japonya), Alcatraz Hapishanesi (San Francisco, Amerika) (Hıdır ve Somuncu, 2018), Waterloo Savaş Alanı (Belçika) (Seaton, 1999) ve Terör Evi Müzesi (Budapeşte-Macaristan) mekânlarıdır.

20. yüzyılın son dönemlerinde Austchwitz-Birkenau Toplama Kampı turistik bir çekicilik olarak ortaya çıkmıştır. Austchwitz-Birkenau Toplama Kampı Nazilerin Yahudileri toplu bir biçimde katlettikleri dünyada en kötü bir üne sahip bir ziyaret alanıdır. 1941 yılında Naziler tarafından kurulan Auschwitz-Birkenau Toplama Kampı zamanla genişletilerek büyük bir yerleşke haline almıştır. Yahudiler başta olmak üzere Çingeneler, homoseksüeller, sakatlar ve savaş esirlerinden oluşan yaklaşık 1 milyon 300 bin kişi kampta katledilmiştir. II. Dünya Savaşı'nda bu tür kamplarda Nazi'ler tarafından yaklaşık olarak 6 milyon kişinin öldürüldüğü tahmin edilmektedir (Öztürk, 2016).

1941 ile 1945 yılları arasında 1 milyon kişi Auschwitz toplama kampında öldürülmüştür. Kamp şu an anıt müzeye dönüştürülmüş (Fonseca vd., 2016) ve Nazilerin II. Dünya Savaşı'nda gerçekleştirdiği dehşetin sembolü olmuştur. Müzede esirlerin kıyafetleri, fotoğrafları, notları, el yapımı eşyaları, valizleri, ayakkabıları, gözlükleri, yüzükleri, kesilen saçları ve ayakkabıları sergilenmektedir. UNESCO tarafından 1979 yılında İnsanlığın Kültür Mirası listesine eklenmiştir (Sunar, 2017). 2015 yılında yaklaşık 11.000'den fazla ziyaretçi bu müzede seminerlere, konferanslara ve Auschwitz ve Holocaust Hakkında Uluslararası Eğitim Merkezi çalışma ziyaretlerine katılmıştır. Burada ayrıca bireyler ya da gruplar için günlük ya da iki günlük eğitim turları gerçekleştirilmektedir (Alili, 2017). Müze ilk açıldığı sene olan 1947'de 179 bin turist ağırlamış ve bu sayı yıllar geçtikçe artış göstermiştir. Günümüzde ise yaklaşık olarak yıllık 2 milyondan fazla turist ziyaret ettiği bir çekim merkezi olmuştur (Hıdır ve Somuncu, 2018; Yılmaz, 2022).

Amerika Birleşik Devletleri'nin New York şehrindeki Dünya Ticaret Merkezi'nde yer alan ikiz kulelere 11 Eylül 2001 yılında yapılan saldırı sonucunda yaklaşık 3 bin kişi hayatını kaybetmiştir. İkiz kulelerin yıkıldığı alana müze ve anıt inşa edilmiştir. Müzenin bu bölgeye kurulmasının asıl amacı, yaşananları unutmamak ve unutturmamaktır. Müze içerisinde saldırı anının ve sonrasında fotoğrafları, kurtarma sırasında hurdaya dönmüş itfaiye araçları ve ekipmanlar ile saldırı sırasında hayatlarını kaybedenlerin kişisel eşyaları sergilenmektedir. Olayın gerçekleştiği sırada yakınlarını arayan insanların ses kayıtları ziyaretçilere dinletilmektedir. Ayrıca, 23 bin resim, 5 yüz saatlik film ve video, 1970 kişiden toplanan ses kayıtları ve 2100 arşiv dokümanı müzede sergilenmektedir (Sunar, 2017). Dünya Ticaret Merkezi'nin bulunduğu yerde 11 Eylül 2001 saldırılarında hayatının kaybedenlerin anısına inşa edilen anıt, her yıl milyonlarca ziyaretçi çekmektedir (Fonseca vd., 2016; Yılmaz, 2022).

Çernobil Nükleer Santrali'ndeki aktif olan dört reaktörden birinin patlaması sonucunda 26 Nisan 1986 yılında bir nükleer kaza meydana gelmiştir. Kazanın meydana geldiği gün dört reaktör aktif ve iki reaktörün inşası devam etmekteydi. Kaza sonucunda meydana gelen çevresel felaket Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan nükleer bombalar ile kıyaslandığında, tahribatın 400 kat daha fazla olduğu belirtilmektedir. Acilen bölgede ikamet edenler tahliye edilmişlerdir. Tahliye edilenlerin çoğu günümüzde "*hayalet şehir*" olarak bilinen Pripyat sakinleridir (Alili, 2017; Öztürk, 2016).

Çernobil kazasının gerçekleştiği terk edilmiş bölge, 2011 yılında otoriteler tarafından güvenli olduğu açıklamasından sonra ziyarete açılmıştır. Bölgedeki köylerin çoğu terk edilmiştir, ancak ziyaret edilen en ünlü yer hayalet şehir olan Pripyat'dır. Bölge son yıllarda hüzün turizmi açısından çok fazla ilgi kazanan destinasyon olup, giderek daha fazla ziyaretçi çekmektedir (Fonseca vd., 2016; Alili, 2017; Yılmaz, 2022). Yaşanan felaketin kalıntılarına tanıklık yapmak ve görünmeyen tehlikenin cazibesini hissetmek isteyen turistler için bölge cezbedici hale gelmiştir. Son yıllarda, ziyaretçi sayısının arttığı ve yaklaşık olarak yıllık 10 bin turistin ziyaret ettiğini tahmin edilmektedir (Fonseca vd., 2016; Yılmaz, 2022).

İtalya'nın Napoli şehri yakınlarındaki eski bir Roma şehri olan Pompeii, Vezüv Yanardağının patlaması nedeniyle kent tamamen küller altında kalmıştır. Tüm kent neredeyse yok olmuş ve içerisinde yaşayan tüm canlılar günlük işlerini yaparlarken taşlaşmışlardır (Aylan ve Kaya, 2020). Meydana gelen bu patlama ile Pompeii dünya yüzeyinden yaklaşık olarak 1700 yıl boyunca silinmiştir. 1749 yılında ise şehir yeniden keşfedilmiştir (Puryova, 2013). UNESCO tarafından Dünya Mirası statüsü kazanan şehir, İtalya'nın

en popüler turistik yerlerinden biri konumunda olup yılda yaklaşık olarak 2,5 milyon turist çekmektedir (Fonseca vd., 2016; Alili, 2017; Yılmaz, 2022; Ergun ve Oktay, 2022). Turistler, Vezüv Yanardağının patlaması sonucunda taş kesilen insanların silüetlerini ve kalıntılarının izlerini görmek için ziyaretlerde bulunmaktadır (Alili, 2017).

II. Dünya Savaşında Amerikan Birleşmiş Devletlerinin Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki şehirlerine atmış olduğu atom bombası ve sonrasında yaklaşık olarak 130 bin kişinin hayatını kaybettiği büyük bir felakettir. Japonya hükümeti gerek tarih bilincini kaybetmemek adına gerekse radyasyonlu Hiroşima ve Nagazaki'deki bombalanmış olan bölgelerin çoğunluğunu korumaktadır (Çapan ve Çilesiz, 2021). 53 milyondan fazla kişi tarafından ziyaret edilen müzede ziyaretçiler için sergiledikleri kalıntılar çok üzücüdür. Sergilenen bu kalıntılar ziyaretçilere barışın ciddiye alınması gerektiği hatırlatılmaktadır (Fonseca vd., 2016; Yılmaz 2022). Japonya'da eğitim gören tüm öğrenciler her yıl bombalanan Hiroşima ve Nagazaki'deki alanlar gezdirilmektedir. Öğrencilere hüznün ve yaşanan acılar anlatılmaktadır. Öğrencilere “*eğer ülkeye gereken değer verilmezse, geleceklerinin geçmişleri gibi olacağı*” şeklinde ders verilmektedir (Çelik, 2017).

Hem müzeye hem de birer turistik destinasyonlara çevrilen terk edilmiş meşhur hapishaneler hüznün turizmi kapsamında her yıl binlerce turist çekmektedir. Bu meşhur hapishanelerden biri de kuşkusuz Alcatraz hapishanesidir. Amerika Birleşik Devletleri'nin San Francisco Koyu'nda bulunan Alcatraz adası üzerindeki yapı, bir askeri üs olarak kullanılmaya başlanmış olup, daha sonra hapishaneye dönüştürülmüştür. Adada yaşayan çok sayıda pelikan kuşları nedeniyle 1775 yılında adayı keşfeden İspanyol kâşif tarafından “*pelikan*” manasına gelen “*alcatraz*” ismi adaya verilmiştir. Alcatraz Hapishanesi 1973 yılında turizme açılmıştır (Öztürk, 2016). Alcatraz Hapishanesi, ünlü olan Machine Gun Kelly ve Al Capone gibi mahkûmları barındıran maksimum güvenli bir federal hapishanedir (Atakishiyeva ve Dinçer, 2022).

Alcatraz Hapishanesi toplam 336 hücreden oluşmakta olup hiçbir zaman tamamen dolmamıştır. Hapishaneden 36 kişi kaçma teşebbüsünde bulunmuş ve 23 kişi yakalanmış, 6 kişi öldürülmüş ve 2 kişi boğulmuştur. Bulunamayan 5 kişi ise boğulduğu tahmin edilenler ya da kayıp olarak resmi kayıtlara geçmiştir. Maliyetlerin çok yüksek olması nedeniyle 29 yıl kullanılan hapishane kapatılmıştır. Ayrıca kitaplar, makaleler ve filmler onu Hollywood ekranına fazla çekerek ününü ve şöhretini artırmıştır (Atakishiyeva ve Dinçer, 2022).

Waterloo Muharebesi, 18 Haziran 1815'te bir İngiliz generali Wellington ve bir Prusyalı Blucher tarafından yönetilen 6 farklı millettten oluşan çok uluslu müttefik ordusu, Napolyon komutasındaki Fransa ile İngiltere-Prusya ittifakı arasında gerçekleşmiştir. Waterloo Savaşı dünyanın kaderini belirleyen ve tarihe yön veren bir savaştır. Sekiz saat süren savaş, 20 yıldır Avrupaya hâkim olan Napolyon'un kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Waterloo tanık olunan ve kaydedilen ilk büyük savaşı (Seaton, 1999). Thomas Cook isimli seyahat acentasının ilk deniz aşırı girişimi Belçika'da yer alan Waterloo savaş alanına yapılan turdur (Akbulut ve Ekin, 2018a). Günümüzde Waterloo savaş alanı 135 farklı anıt ve abide ile Belçika'nın en büyük ikinci turizm alanıdır (Speechaert ve Baecker, 1990'dan akt., Akbulut ve Ekin, 2018b).

Terör Evi Müzesi Macaristan'ın Başkenti Budapeşte'de Andrassy Caddesi üzerinde bulunan tarihi bir müzedir. 24 Şubat 2002 tarihinde açılan müzede Nazi (faşist) ve Sovyet (komünist) rejimine ait sergiler içermektedir. Müzede işkence odalarının ve hücrelerinin görüntüleri korkutucudur. İşkencelerle öldürülen insanların video ve fotoğraflarının müzede sergilenmesi, ziyaretçilerin o anları yaşamalarına neden olmakta ve hüzünlendirmektedir (Alili, 2017).

Türkiye'de Başlıca En Karanlık Hüzün Turizmi Destinasyonlarına İlişkin Örnekler

24 Aralık 1914 tarihinde binlerce asker soğuktan donarak, Sarıkamış Harekâtı nedeniyle Allahuekber Dağları'nda şehit olmuştur. Bu harekâtın izleri tarihten kolay kolay silinmeyen, acı ve hüsrarla biten büyük bir olaydır (Kanal, 2014). Çünkü ağır kış koşullarına ilaveten eksi 40 dereceye kadar düşen dondurucu soğuk nedeniyle Türk askerlerinin tamamı donarak şehit olmuşlardır. Soğuk ve açlığa rağmen Türk askerinin mücadelesi hafızalarda yerini almıştır (Yirik ve Seyitoğlu, 2014; Kılıç, 2021).

1957 yılında Tümen Komutanı olan Canik İskiripli Paşa tarafından girişimde bulunulan Sarıkamış Şehitliği Anıtı (Yirik ve Seyitoğlu, 2014) Türk askerlerinin anısına inşa ettirilmiştir. Sarıkamış'ta kahraman şehitleri anmak için her yıl Ocak ayının ilk haftasında Allahuekber Dağlarına "Sarıkamış Şehitler Yürüyüşü" düzenlenmektedir (Kılıç, 2021). Ziyaretçiler bu anıtı ziyaret ederek onlara olan şükran ve minnetlerini sunmaktadırlar (Ergun ve Oktay, 2022). On binlerce isimless şehitlerin ebedi istirahat yeri olan Sarıkamış Şehitliği Türkiye'nin en büyük şehitliklerinden biri ve manevi değerlere sahip kutsal bir mekandır (Büyükşalvarcı vd., 2022).

25 Nisan 1915 yılı ile 9 Ocak 1919 yılları arasında I. Dünya Savaşı'nın kanlı çatışmalarının yaşandığı Çanakkale'de Mart'ın 18'inde her yıl Çanakkale

Zaferi Kutlama Programları yapılmaktadır (Yılmaz, 2022). Bu programlar çerçevesinde her yıl 18 Mart'ta yüzbinlerce ziyaretçi Gelibolu'ya gelmekte ve programı izlemektedirler (Öztürk, 2016). Savaşta, 59.408 şehit düşen ve isimleri tespit edilemeyen kişilerin sembolik yer aldığı 45 metre uzunluğunda bir rölyef bulunmaktadır (Çapan ve Çilesiz, 2021). Savaşta askerleri temsil etmesi nedeniyle Gelibolu, Türkler açısından kutsal bir cazibe merkezidir (Fonseca vd., 2016).

1970'li yıllarda başlayan ziyaretler savaşın 75. Yıldönümü olan 1990 yılındaki kutlamalar sayesinde özellikle yabancı ziyaretçi sayısındaki artışa sebep olmuştur. İç turizmin gelişmesine paralel olarak 2000'li yıllardan sonra bölgeye yapılan ziyaretler de artmıştır (Yeşiladağ ve Atay, 2010). 1973 yılında Milli Park olarak kabul edilen alana Türk, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi pek çok ulustan her yıl iki milyona yakın ziyaretçi gelmektedir (Soylu ve Özkök, 2016). Örneğin 2010 yılında sekiz bin kişi Çanakkale-Gelibolu Tarihi Milli Parkı'na gelerek Şafak Ayini törenlerini gerçekleştirmiştir (Kılıç vd., 2011).

Sonuç

Kitle turizmi, turiste sağladığı avantajlar sebebiyle halen tercih edilse de, alternatif turizm hareketlerine yönelik ilgilinin her geçen gün artması kabul edilen bir gerçektir. Değişen turist eğilimleri ve 1990'lı yılların başından beri, yaşanan savaşlar, toplu ölümler ve doğal afet gibi olaylar, alternatif bir tür olarak hüzün turizmini ortaya çıkarmıştır. Bu turizm türü, 1990'lı yılların başında hem turistlerin hem de akademisyenlerin ilgi alanına girmiş ve önemli ölçüde popülerlik kazanmıştır. Hüzün turizmi kavramı postmodernliğe dayanmakta olup, ilerleyen teknoloji ile birlikte zaman ve mekân arasındaki yakınlaşma, modernliğe karşı duyulan endişe ve eğitime verilen önem gibi özelliklere sahiptir. Modern aletler ölüm kamplarının oluşturulmasında kullanılmıştır ve I. Dünya Savaşı'nda kullanılan teknoloji insanlık için korkutucu sonuçları ifade etmiştir. Ancak teknoloji Titanik gemisinin batmasına maalesef engel olamamıştır. Hatta 2023 yılında Titanik gemi kalıntılarını görmek isteyen kişilerin ölmesine ve seyahat gerçekleştiren Titan denizaltının parçalanmasına da engel olamamıştır. 18 Haziran 2023 tarihinde Titanik gemisinin kalıntılarını görmek için turistik bir gezi sırasında patlayan Titan denizaltısının kalıntıları da daha sonraki yıllarda sergilenerek bir hüzün turizmi olarak değerlendirileceği sanılmaktadır. Çünkü postmodernlikte eğitimsel elemanlar müzeler gibi farklı şekillerde üretilmekte ve bu elemanlar turizm yoluyla ticari amaç için kullanılabilir. Hüzün turizmi, insanlığın yaşadığı korkutucu ve ürkütücü yerler doğa olaylarının meydana getireceği tehlikeler konusunda bir farkındalık

oluşturmaktadır. Hüzün turizmi talebine olan artış ile beraber dünyadaki en karanlık hüzün turizmi destinasyonları her yıl binlerce turisti kendilerine çekmiştir ve çekmeye devam etmektedir. İnsanlar acıyı kendilerinde yaşamaları, kaderlerine razı olmaları, vahşet ve korkuyu hissetmek istemeleri ve ölüm duygularının ağır basması nedeniyle geçmişte yaşanmış olan savaş alanlarına, afet bölgelerine ve katliamların gerçekleştirildiği mekânlara yoğun olarak ziyaret etmektedirler. Ziyaretçilerin buralarda yapmış oldukları harcamalar ekonomiye çarpan etkisi yaratarak bölgenin hatta ülkelerin ekonomilerine katkı sağlamaktadırlar. Örneğin, Kıbrıs'ta 1974 yılından beri "*Hayalet Şehir*" konumunda olan Maraş Bölgesi, 2020 yılında ziyaretçilere açılmıştır. Sonrasında bölgeye yapılan ziyaretler hüzün turizmi kapsamında değerlendirilmektedir. Suriye'de devam eden savaşın bırakacağı tahribatı görmek için de bölgeye yapılacak olan ziyaretler hüzün turizmi kapsamında değerlendirilecek (Ongun vd., 2021) ve dünyada en karanlık hüzün turizmi destinasyonlarından biri olacaktır. Bunlara ilaveten hala devam eden Rusya-Ukrayna Savaşı nedeniyle Ukrayna Çernobil felaketinden sonra savaş meydanlarını görmeye gelecek ziyaretçilerin hüzün turizmi için Ukrayna'yı ziyaret edeceklerin sayısında da artış olacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca Türkiye'de yanardağ patlaması sonucunda Pompeii benzeri bir felaket yaşanmamıştır, ancak büyük depremler yaşanmıştır. Örneğin, 2023 yılında meydana gelen Kahramanmaraş merkezli 11 ili etkileyen büyük deprem başta olmak üzere, 1939 Erzincan depremi ve 1999 Gölçük depreminin yarattığı yıkımlar doğal afet kaynaklı hüzün turizm kapsamına girebilir.

Kaynakça

- Ak Çetin, D. (2020). Karanlık Turizm ve Kentsel Keşif Üzerine Teorik Bir Karşılaştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 1509-1526.
- Akbulut, O. ve Ekin, Y. (2018a). Savaş Alanları Turizmi: Birleşik Krallık Savaş Alanları Kaynak Merkezi Örneği ve Kurtuluş Savaşı Alanlarının Turizm Potansiyeli. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22(1), 105-141.
- Akbulut, O. ve Ekin, Y. (2018b). Kültürel Miras Turizmi Olarak Savaş Alanları Turizmi: Türkiye’de Yer Alan Savaş Anıtlarının Coğrafi Bilgi Sistemleri Analizi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 395-420.
- Alaeddinoğlu, F. ve Aliğaoglu, A. (2007). Savaş Alanları Turizmine Tipik Bir Örnek: Büyük Taarruz (26-30 Ağustos 1922) ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18(2), 215-225.
- Albayrak, A. (2013). Alternatif Turizm. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aliğaoglu, A. ve Çiltepe, F. (2020). Kömür ve Ölümün Buluştuğu Yer: Hüzün Turizmi Açısından Soma Maden Faciası, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24, Özel Sayı, 131-150.
- Aliğaoglu, A. (2004). Sosyo-Kültürel Miras Turizmi ve Türkiye’den Örnekler. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2(2), 50-64.
- Alili, M. (2017). Avrupa’daki ve Türkiye’deki Hüzün Turizmi Destinasyonlarının Karşılaştırması Üzerine Teorik Bir Çalışma. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 37-50.
- Aslan, S. (2015). Prison Tourism as a Form of Hüzün Tourism. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), 600-608.
- Atakishiyeva, N. ve Dinçer, M., Z. (2022). Alternatif Turizm Çeşidi Olarak Hüzün Turizmi. (ss.168-178), 20. Geleneksel Turizm Sempozyumu, Sakarya.
- Aylan, S. ve Kaya, İ. (2020). Bir Hüzün Turizmi Destinasyonu Olarak Ulucanlar Cezaevi Müzesi Ziyaretçilerinin Elektronik Yorumlarının İçerik Analizi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 488-504.
- Birdir, K., Dalgıç, A., Güler, O. ve Kayaalp, Y. (2015). Hüzün Turizmi: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkını Ziyaret Eden Yabancı Turistlerin Deneyimleri. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(4),12-23.
- Blom, T. (2000). Morbid Tourism-A Postmodern Market Niche with an Example from Althorp. *Norwegian Journal of Geography*, 54, 29-36.
- Bristow, R. and Newman, M. (2004). Myth vs. Fact: An Exploration of Fright Tourism. *Northeastern Recreation Research Symposium*. (ss. 215-221), United States Department Of Agriculture, Bolton.
- Büyükkşalvarcı, A., Yetiş, Z. ve Bozyiğit, A. (2022). Hüzün Turizmi: Türkiye’nin Hüzün Turizmi Potansiyeli Üzerine Bir Araştırma. (ss. 15-30). *Turizm*

- ve Rekreasyon Akademik Çalışmalar İçinde, (Edt: Seçim, Y., Aras, S. ve Kaya, A.), Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları: 472. Konya.
- Çağla, A. ve Akdeniz, G. A. (2022). Yoksulluğun Metalaşması: Gecekondu Turizmi Üzerine Kavramsal Bir Bakış Açısı, *Turizm Akademik Dergisi*, 9 (2), 463-475.
- Çapan, O. ve Çilesiz, E. (2021). Hüzün Turizmi, (108-121). Editörler: Çilesiz, O. Ve Doğançılı, O. S. *Alternatif Turizm Kapsamında Güncel Konular ve Araştırmalar*, Çizgi Kitabevi.
- Çelik, A. (2017). Hüzün Turizmi Üzerine Bir Derleme. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 41-55.
- Çimen, H. (2020). Hüzün Turizminin Tercih Edilmesinde Temel Motivasyonların Kavramsal İncelenmesi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 47, 386-393.
- Ergun, C. ve Oktay, K. (2022). Türkiye'deki Mevcut ve Potansiyel Hüzün Turizmi Alanları Üzerine Bir İnceleme. *Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 15-24.
- Foley, M. and Lennon, J., J. (1996). JFK and Dark Tourism: A Fascination with Assassination. *International Journal of Heritage Studies*, 2(4), 198-211.
- Fonseca, A., P., Seabra, C. and Silva, C. (2016), Dark Tourism; Concepts, Typologies and Sites, *Journal of Tourism Research and Hospitality*, S2-002. DOI: 10.4172/2324-8807.S2-002.
- Hermanova, E. and Abrham, J. (2015). Holocaust Tourism as a Part Of The Dark Tourism, *Czech Journal of Social Sciences. Business and Economics*, 4(1), 16-33.
- Hıdır, C. ve Somuncu, M. (2018). Auschwitz-Birkenau Anıt ve Müzesi'nin (Polonya) Hüzün Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi. (ss.150-166), *TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu 3-6 Ekim 2018*, Ankara.
- Kanal, H. (2014). Sarıkamış Harekâtı Esnasında Cepheye Yaşananlar ve Anadolu'ya Etkiler, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54(2), 87-114.
- Kılıç, B. ve Akyurt, H. (2011). Destinasyon İmajı Oluşturmada Hüzün Turizmi: Afyonkarahisar ve Başkomutan Tarihi Millî Parkı. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 10(1), 209-232.
- Kılıç, B. ve Sop, S., A. (2011). Hüzün Turizmi, Katarsis ve Alternatif Katarsistik Bir Destinasyon Örneği Olarak San Jose Madeni. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 8(3), 6-22.
- Kılıç, B. (2021). Sarıkamış Harekâtı Şehitliğinin Hüzün Turizmi Destinasyonu Yönünden Değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 73-82.

- Kılıç, B., Kurnaz Akyurt, H. ve Sop, S., A. (2012). Çekici Faktörlerin Destinasyon Seçimine Etkisinin Belirlenmesi ve Hüzün Turizmi İlişkisi. (ss. 362-370), 30 Kasım-4 Aralık 2011, 12. Ulusal Turizm Kongresi. Düzce. Düzce Üniversitesi.
- Kurnaz, H. A. ve Kılıç, B. (2016). İtici ve Çekici Faktörlerin Hüzün Turizmi Destinasyonlarında Memnuniyet ve Sadakate Etkisi: Çanak kale Örneği. ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(2), 139-164
- Lennon, J., J. and Foley, M. (1999). Interpretation of The Unimaginable: The US Holocaust Memorial Museum, Washington, DC, and “Dark Tourism”. *Journal of Travel Research*, 38(1), 46-50.
- Light, D. (2017). Progress in Dark Tourism and Thanatourism Research: An Uneasy Relationship with Heritage Tourism. *Tourism Management*, 61, 275-301.
- Ongun, U. (2015). Kırsal Turizmin Kırsal Kalkınmaya Etkisi: Şirince Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta.
- Ongun, U., Çuhadar, M. ve Kervankıran, İ. (2021). Süleyman Demirel Demokrasi-Kalkınma Müzesi ve Anıt Mezarının, Hüzün Turizmi ve Yöre Ekonomisi Kapsamında Değerlendirilmesi. *Journal of Tourism Intelligence Smartness*, 4(2), 201-217.
- Öztürk, A. (2016). Hüzün Turizmi Katılımcılarının Kişilik Özellikleri, Motivasyonları ve Memnuniyetleri Arasındaki İlişki, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya.
- Puryova, P. (2013). Examining Main Motivational Factors in Dark Tourism-Gallipoli, Turkey, Eastern Mediterranean University. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazimağusa, North Cyprus.
- Rojek, C. (1993). *Ways of Escape: Modern Transformations in Leisure and Travel*, Palgrave Macmillan.
- Seaton, A., V. (1996). Guided by the Dark: From Thanatopsis to Thanatourism. *International Journal of Heritage Studies*, 2(4), 234-244.
- Seaton, A., V. (1999). War and Thanatourism: Waterloo 1815-1914. *Annals of Tourism Research*, 26(1), 130-158.
- Sharpley, R. and Stone, P., R. (2009). *The Darkest Side of Travel: The Theory And Practice of Dark Tourism, Dark Tourism: Theories and Concepts.* (Series Edt: Cooper, C., Hall, C., M. and Timothy, D., J.) Aspects of Tourism, Bristol-Buffalo-Toronto, Channel View Publications.
- Shetty, P. (2020). Dark Tourism in India. *International Journal of Disaster Recovery and Business Continuity*, 11(1), 622-627.
- Smith, W., W. (2002). Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster, *Annals of Tourism Research*, 29(4), 1188-1189.

- Soylu, Y. ve Özkök, F. (2016). Turistik Destinasyonlarda Taşıma Kapasitesi: Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı Örneği. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, İİBF 10. Yıl Özel Sayı, 565- 581.
- Stone, P. and Sharpley, R. (2008), Consuming Dark Tourism: A Thanatological Perspective. *Annals of Tourism Research*, 35(2), 574-595.
- Stone, P. (2006). A Dark Tourism Spectrum: Towards a Typology of Death and Macabre Related Tourist Sites, Attractions and Exhibitions. *Tourism: An Interdisciplinary International Journal*, 54(2), 145-160.
- Stone, P. R. (2005). Dark Tourism-An Old Concept in a New World, *TOURISM Magazine by the Tourism Society (UK) Vol. Quarter IV ISS. 125*. http://Works.Bepress.Com-/Philip_Stone/26/, (Erişim Tarihi: 20.05.2023).
- Sunar, H. (2017). Özel İlgi Turizmi Olarak Hüzün Turizmi ve Türkiye’den Örnekler. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Seyahat İşletmeciliği ve Turist Rehberliği Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Tanaś, S. (2013). Tourism ‘Death Space’ and Thanatourism in Poland. *Current Issues of Tourism Research*, 22-27.
- Tarınç, A. ve Kılınç, C. Ç. (2019). Türkiye’deki Hüzün Turizmi Destinasyonları Üzerine Teorik Bir Çalışma. (25-45). Editör(ler) Sönmez, Özçoban, Balkan ve Karakuş, Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler - 1 Alanında Yeni Ufuklar İçinde. Gece Kitaplığı. Ankara
- Tarlow, P., E. (2005). Dark Tourism: The Appealing Dark Side of Tourism and More. M. Novelli İçinde, *Niche Tourism: Contemporary Issues, Trends, and Cases* (ss. 47-57). Oxford: Elsevier.
- Yeşilıdağ, B. ve Atay, B. (2010). Savaş Alanları Turizmi: Gelibolu Yarımadasına Gelen Ziyaretçilere Yönelik Bir Çalışma. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(26), 267-280.
- Yıldız, Z., Yıldız, S. ve Aytemiz, L. (2015). Kara Turizm, Terör Turizmi ve Türkiye Potansiyeli. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 390-407.
- Yılmaz, H. ve Eşitti, B. (2023). Destinasyon Pazarlama, Destinasyon Çekiciliği ve Turizm Gelişimi Aracı Olarak Hüzün Turizmi: Ankara İli Örneği. *AHBVÜ Turizm Fakültesi Dergisi*, 26 (1), 65-90.
- Yılmaz, O., A. (2022). Karanlık Turizmin Ekonomik Etkileri Üzerine Teorik Bir Bakış, (ss. 31-42), (Edt: Yıldız, Ş. ve Kurt, D. B.,) *İktisadi Konular Üzerine Seçme Yazılar*, Ankara, Nobel Yayıncılık.
- Yirik, Ş., ve Seyitoğlu, F. (2014). Hüzün Turizmi ve Mabetleşme Süreci Kapsamında “Sarıkamış”. (ss. 754-765). Kasım 13-16, 15. Ulusal Turizm Kongresi, Ankara.